

## **Досвід державної підтримки страхування ризиків сільськогосподарського виробництва**

Аграрний комплекс має велике значення для економіки будь-якої країни. Від того, наскільки правильно буде визначено місце сільськогосподарської галузі в економіці країни, принципи державної політики стосовно сільськогосподарських виробників та інструменти її реалізації, залежатиме ефективність функціонування галузі в довгостроковій перспективі, її конкурентоспроможність на світовому ринку. Проблемам формування ефективного механізму державного регулювання аграрного сектора економіки присвячені наукові праці багатьох вітчизняних вчених, зокрема С. Дем'яненка, С. Кваші, П. Саблука, О. Могильного та інших. Проте питання державного регулювання сільського господарства через механізми державної підтримки страхування агроризиків залишалися поза увагою дослідників. Кожна держава, що розвивається, велику увагу приділяє міжнародному досвіду, намагається використати всі його найкращі надбання, щоб уникнути помилок.

Метою статті є вивчення досвіду зарубіжних країн у сфері державної підтримки страхування ризиків, які знаходяться поза межами впливу на них сільськогосподарських товаровиробників та обґрунтування на його основі стратегічних орієнтирів при розбудові національної системи агрострахування.

Міжнародна практика пропонує різні варіанти побудови системи страхування ризиків сільськогосподарського виробництва. Так, у Канаді<sup>1</sup>, Росії<sup>2</sup>, Іспанії<sup>3</sup>, США<sup>4</sup> державою здійснюється субсидіювання програм мультиризикового страхування; у Франції та Австрії<sup>5</sup> передбачено субсидіювання страхових премій за окремими страховими по-

слугами; у Швеції<sup>3</sup> страхування здійснюється приватними страховими компаніями без допомоги держави. Дедалі більше країн світу схильються до наслідування досвіду саме тих країн, де була запроваджена й успішно діє модель системи аграрного страхування з державною участю, адже існують об'єктивні, доведені міжнародним досвідом, підстави для надання державної підтримки системі аграрного страхування. Саме в цьому контексті цікавим і повчальним для України буде досвід Канади, яка має довгу історію надання такої підтримки та постійно вдосконалює свої програми, аби відповідати вимогам часу й новим потребам фермерів.

Сільське господарство в Канаді визнане стратегічно важливою галуззю і через різноманітні програми одержує державну підтримку, яка запобігає різким коливанням доходів фермерів, сприяючи таким чином стабільності та економічному зростанню країни.

Програми державної підтримки канадських товаровиробників змінювалися з часом. Так, у середині 80-х років ХХ ст. програми стабілізації доходів базувалися на підтримці рівня виробництва й цін. З погляду аграрної політики такі програми не сприяли зростанню обсягів виробництва та збільшенню доходів товаровиробників. Процеси глобалізації економіки трансформували сільське господарство Канади. В умовах тривалого зниження цін і лібералізації торгівлі уряд Канади був змушений радикально змінити програми підтримки сільськогосподарських товаровиробників відповідно до вимог Світової організації торгівлі (СОТ). Сучасні програми захисту від ризиків акцентують увагу на виробництві не окремої продукції, а всіх її видів та базуються на прибутковості виробника.

Уряд держави й уряди провінцій реалізують свою політику щодо фінансування та

<sup>1</sup> Дж. Вайніо. Канадська сільськогосподарська політика // Агробізнес сьогодні. – 2005. - №18. – С. 26-29.

<sup>2</sup> <http://riskinfo.ru>

<sup>3</sup> Малолеткова О. Бездумно копіювати – собі шкодити // Уряд. кур'єр. – 27 груд. 2006.

<sup>4</sup> <http://www.infousa.ru>.

<sup>5</sup> <http://www.agroinsurance.com>

страхування фермерів через спеціалізовані державні установи – Королівські корпорації з надання послуг сільському господарству.

Відповідно до загальнодержавних законів і законів кожної конкретної провінції, в Канаді діють програми підтримки фермерів як на федеральному рівні, так і на рівні провінції. Нині в цій країні діє ряд державних програм мінімізації ризиків та фінансування фермерів: програма страхування врожаю, яка включає програму стабілізації чистого доходу й програми весняного та осіннього авансування фермерів; провінційні програми підтримки фермерів.

Програма стабілізації чистого доходу спрямована на захист фермерів від непередбачуваного падіння доходів через фактори, які від них не залежать. Обсяг підтримки згідно з програмою залежить від розміру збитків фермера. Так, незначні збитки рівномірно розподіляються між виробником і урядом, у разі значних збитків компенсація може становити до 80% втрат. Близько 150 тис. фермерів беруть участь у програмі стабілізації чистого доходу, з них 45-55% щорічно одержують відшкодування збитків. Загальні витрати за програмою перевищують 1,8 млрд. канадських доларів за рік<sup>1</sup>.

Страховання сільськогосподарської продукції в Канаді здійснюється вже понад 40 років. Програма передбачає добровільну участь виробників і сприяє стабілізації їхніх доходів шляхом мінімізації втрат урожаю, зумовлених несприятливими погодними умовами та іншими ризиками. Відповідно до неї уряд частково компенсує страхові платежі, сплачені фермерами при страхуванні сільськогосподарської продукції, а також створює для них сприятливі умови для внесення платежів з урахуванням сезонності виробництва. Так, страхові платежі за договором, укладеним на початку весни, можуть сплачуватися до 31 грудня, і тільки після цієї дати договір страхування анулюється. При цьому за умови сплати страхових внесків до 25 червня, фермер одержує 5%-ну знижку, а в період з 25 червня по 1 серпня на суму затриманих страхових платежів не нараховуються відсотки. Програма забезпе-

чує страховий захист більшості комерційних видів сільськогосподарської продукції: 90% культур можуть бути застрахованими за допомогою цієї програми, щорічно страхується 65-70% посівних площ, середній рівень страхового покриття становить 74%. Програма фінансується спільно урядами обох рівнів та адмініструється урядом провінції.

Найбільш універсальною формою страхування є страхування врожаю від усіх ризиків, пов'язаних із несприятливими погодними умовами. Страхова угода для цього виду страхування містить узгоджену інформацію щодо переліку культур, що підлягають страхуванню, переліку страхових ризиків, а також рівня страхового покриття, який обирає фермер. Федеральний уряд відшкодовує фермеру частину страхових платежів відповідно до обраного ним рівня страхового покриття та адміністративні витрати. Якщо обраний рівень покриття становить 50%, уряд сплачує 80% страхового платежу. Для рівнів покриття, вищих за 50%, страховий платіж сплачується рівними частинами урядом і самим фермером.

Як доповнення до програм стабілізації чистого доходу виробника та страхування продукції уряд Канади пропонує фермерам програми осіннього й весняного авансування. Згідно з першою програмою, виробник може одержати від асоціації фермерів аванс у розмірі до 250 тис. канадських доларів для тривалішого зберігання продукції з метою реалізації її в періоди зростання цін протягом року для одержання максимального прибутку. Перші 50 тис. надаються без сплати відсотків за користування. Їх сплачує федеральний уряд. Сума авансу не може перевищувати 50% майбутнього доходу від реалізації продукції. Як правило, такий аванс надається восени. Авансовий платіж можна одержати для зберігання пшениці та ячменю. Повертається аванс після реалізації продукції протягом маркетингового року, але не пізніше, ніж через 365 днів. Така програма регулюється спеціальним законодавчим Актом щодо програм реалізації сільськогосподарської продукції.

У 2000 році було започатковано окрему програму, яка передбачає видачу готівки авансом для придбання фермером матеріа-

<sup>1</sup> Дж. Вайніо. Канадська сільськогосподарська політика // Агробізнес сьогодні. – 2005. - №18. – С. 26-29.

льно-технічних ресурсів для весняної сівби. Згідно з цією програмою, фермер може одержати готівку на загальну суму до 250 тис. канадських доларів.<sup>1</sup> Перші 50 тис. звільняються від сплати відсотків до моменту остаточного повернення позики. На суму авансу понад 50 тис. дол. сплачуються відсотки за встановленою ставкою. Нарахування відсотків здійснюється на щоденній та щомісячній основі. Фермер зобов'язаний повернути авансовий платіж як тільки з'являється можливість реалізації зерна.

Розглянуті програми державної підтримки забезпечують канадським виробникам сільськогосподарської продукції захист від різного роду ризиків. Водночас вони не позбавлені певних недоліків. Так, фермери вважають, що деякі умови програми стабілізації чистого доходу не відповідають їхнім потребам, а саме: платежі не завжди сплачуються у встановлені терміни й не можуть слугувати забезпеченням банківських кредитів. Крім того, фермер без участі в програмі страхування сільськогосподарської продукції не може розраховувати на високий рівень покриття за програмою стабілізації чистого доходу.

Більш досконалою є іспанська система сільськогосподарського страхування, яка була започаткована в 1978 році з прийняттям Закону "Про комбіноване аграрне страхування". Впроваджена ним система розповсюджується на рослинництво, тваринництво й лісове господарство. Комплексна система сільськогосподарського страхування передбачає добровільну участь сільськогосподарських виробників, договори страхування можуть бути як індивідуальними, так і колективними, здійснення страхування врожаїв приватними страховими компаніями при значній державній підтримці. При цьому держава:

сприяє розвитку страхування шляхом надання субсидій як фермерам, так і страховим компаніям;

ставить своїм пріоритетом заснування сільськогосподарських товариств взаємодопомоги;

сприяє проведенню збору даних і надає технічну допомогу страховим компаніям;

сприяє участі в системі агрострахування якомога більшого числа виробників;

усі види страхування виконуються на базі планів, які завчасно готуються уповноваженими урядом установами.

З боку держави координацію та управління страхуванням виконує Державна агенція з сільськогосподарського страхування, що входить у систему Міністерства сільськогосподарства Іспанії. Вона розробляє та надає уряду для затвердження річний план страхування, в якому встановлюються мінімальні вимоги до технологічного процесу, ризику, які можуть бути застраховані, тарифи й розміри субсидій.

Страхові компанії, які виявили бажання працювати в аграрному страхуванні, об'єдналися в AGROSEGURO – групу сільськогосподарських страховиків. AGROSEGURO виступає у відносинах з урядом і фермерами від імені всіх страховиків, впроваджує умови й тарифи страхування, здійснює нагляд за виконанням страхових угод та контролює виплати страхового відшкодування.

Програма комплексного аграрного страхування працює в Іспанії вже понад 30 років, тому фермери досить широко використовують страхування для мінімізації ризиків. Нині 30-50% іспанських фермерів щороку страхують своє виробництво.

Уряд і страховики продовжують напружувати нові страхові продукти для різних регіонів країни. За період 2001-2008 років аграріям запропоновано понад 30 нових страхових інструментів, у тому числі з індексного страхування.

Державою субсидується частина страхових премій, сплачених сільськогосподарськими виробниками, а також витрати страхових компаній на актуарні розрахунки, розробку й адміністрування договорів. При настанні страхового випадку державна компенсація надається застрахованим фермерам у розмірі 20-50% понесеного збитку.<sup>2</sup> За інших рівних умов перевага при виплаті державної компенсації віддається найнезамож-

<sup>1</sup> Дж. Вайніо. Канадська сільськогосподарська політика // Агробізнес сьогодні. – 2005. - №18. – С. 26-29.

<sup>2</sup> Малолеткова О. Бездумно копіювати – собі шкодити // Уряд. кур'єр. – 27 груд. 2006.

нішим виробникам і колективним страхувальникам.

За оцінками спеціалістів, саме іспанська система страхування агроризиків максимально адаптована до євrorинку й країни Європи дедалі ширше наслідують саме іспанський досвід субсидіювання аграрного страхування. Вивчає його і Росія та водночас удосконалює свою, вже діючу систему страхування агроризиків.

У Росії державна підтримка страхування врожаю сільськогосподарських культур започаткована в 1993 році. З 2001 року вона надається згідно з Правилами субсидіювання, що затверджуються урядом Російської Федерації відповідно до федерального закону “Про державне регулювання агропромислового виробництва”.

Послуги зі страхування агроризиків надаються приватними страховими компаніями. Державну політику в сфері аграрного страхування здійснює Федеральне Агентство з державної підтримки страхування в галузі агропромислового виробництва, яке підпорядковане Міністерству сільського господарства Російської Федерації. Страхові компанії, які бажають працювати з аграріями, укладають із Агентством угоду про умови страхування з використанням коштів Державного бюджету.

Федеральним Агентством з державної підтримки страхування в галузі агропромислового виробництва розроблена “Концепція розвитку сільськогосподарського страхування в Росії з державною підтримкою” і передбачає багаторівневий захист сільськогосподарських товаровиробників від ризиків стихійних явищ.<sup>1</sup>

Перший рівень захисту передбачає власну участь страхувальника в покритті збитків, що виникли внаслідок настання страхового випадку, тобто наявність у договорі страхування безумовної франшизи в розмірі до 30% страхової суми.

Другий рівень захисту – відповідальність страхових компаній згідно з укладеними договорами страхування ризиків сільськогосподарського виробництва.

Третій рівень передбачає відповідальність учасників Російського сільськогосподарського страхового Пулу за договорами, укладеними його учасниками. Фінансова потужність Пулу за одним договором страхування становить 4 млн. дол. США.

Четвертий рівень страхового захисту передбачає покриття збитків за рахунок активів федерального сільськогосподарського страхового резерву, розмір якого дорівнює 300-400 млн. дол. США. Джерелами наповнення бюджету фонду є відрахування від загальної суми сплачених внесків, кошти федерального бюджету, кредити комерційних банків, членські внески тощо.

П'ятий рівень передбачає відшкодування збитків, що виникли внаслідок природних катаклізмів і стихійних явищ, за рахунок резервного (стабілізаційного) фонду Федерального бюджету.

У структурі Федерального Агентства з державної підтримки страхування в галузі агропромислового виробництва створено інформаційно-консультаційний центр із філіалами у 37 регіонах Росії. Завданнями центру є надання інформації всім учасникам ринку стосовно страхування ризиків сільського господарства з державною підтримкою.

Держава регулює перелік культур для страхування, максимальні тарифи, при яких надається компенсація, назву й перелік ризиків, від яких здійснюється страхування. З 2001 року діють дві державні програми субсидіювання платежів при страхуванні врожайів: страхування від стихійних явищ і страхування від небезпечних природних явищ. При цьому страховими ризиками визнаються: засуха, заморозки, вимерзання та випрівання посівів, надмірна волога, град, буря, пилова буря, дощі й зливи. Державою відшкодовується 50% страхового платежу, сплаченого страхувальником. Субсидія виробникам надається при страхуванні ярих зернових і зернобобових, зернових, цукрових буряків, рису, олійних, льону та сої.

Важливим напрямом роботи Федерального Агентства з державної підтримки страхування в галузі агропромислового виробництва є створення в регіонах товариств взаємного страхування з метою надання широкого спектру послуг своїм учасникам.

<sup>29</sup> <http://riskinfo.ru>

Нині національний страховий ринок в аграрній сфері України залишається найменш розвинутим, що зумовлено рядом як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. Однією з таких причин є малорозвиненість страхового бізнесу. Кількість страхових компаній у різних адміністративних районах коливається від 10 в Одеській і Сумській до 1 – в Чернівецькій та Івано-Франківській областях і жодної в АР Крим і Закарпатській області. Середній коефіцієнт присутності страховиків в областях – 4,25 компанії на область. До того ж, більшість страхових компаній не має розгалуженої мережі, є проблеми з надійним перестраховуванням ризиків. Крім цього, стримуючими факторами для сільськогосподарських виробників щодо страхування є: складний фінансовий стан більшості сільськогосподарських підприємств і відсутність обігових коштів; недостатня гарантія та несвоєчасні виплати страхових відшкодувань страховиками.

Крім того, страхування сільськогосподарського виробництва є найбільш ризиковим і затратним видом страхування порівняно з іншими видами (збитковість страхових операцій – 140%), що негативно позначається на фінансовому стані страхової компанії. З огляду на це страхові тарифи, що склалися в Україні, страхові компанії вважають заниженими. З іншого боку, ті ж самі тарифи для сільськогосподарських підприємств, через їх важкий фінансовий стан, є надто високими.

З другого півріччя 2005 року уряд України почав реалізовувати першу реальну програму агрострахування після прийняття Закону України „Про державну підтримку сільського господарства України” від 24 червня 2004 року № 1877. Ним у державному бюджеті було передбачено 54 млн. грн., з яких фактично на відшкодування аграріям 50% страхового платежу за страхування агро ризиків за результатами 2005 року було використано лише 5,8 млн. грн. У 2007 році було застраховано вже 9,1% площі посівів озимих культур. При цьому з 50 млн. грн., передбачених державою на здешевлення вартості страхових послуг, було використано понад 47 млн. грн. У бюджеті на 2008 рік сума субсидій була збільшена до 200 млн. грн. Парадокс у тому, що не виявилось ба-

жаючих скористатися цими коштами для здешевлення страхових платежів: 100 млн. грн. були використані на ліквідацію наслідків стихійного лиха в західних регіонах країни, з решти суми за призначенням було використано лише 60,8 млн. грн. У зв'язку з фінансовою кризою, уряд України взагалі скасував на поточний рік державні дотації на агрострахування.<sup>1</sup> На нашу думку, обмеженість бюджетних коштів не є підставою для того, аби відмовлятися від здійснення державної підтримки страхування агроризиків. Адже головна проблема полягає не у відсутності коштів, а у відсутності механізмів для їхнього ефективного використання.

Як показує міжнародний досвід, для управління програмами державної підтримки страхування агроризиків необхідно створити спеціальний орган – Державне Агентство з управління аграрними ризиками. Воно буде здійснювати акумулювання, управління та розподіл фінансових ресурсів, що спрямовуються на державну підтримку аграрного страхування; збирати, обробляти й розповсюджувати необхідні дані та інформацію; проводити необхідні наукові та статистичні дослідження у сфері аналізу ринку; щорічно розробляти й подавати на затвердження Кабінету Міністрів України програму державної підтримки страхування аграрних ризиків.

З метою здійснення державного пере-страхування катастрофічних ризиків для страхових продуктів у рамках державної підтримки аграрного страхування, необхідно створити установу, яка б забезпечувала покриття катастрофічних ризиків за державними програмами підтримки аграрного страхування. Доцільно також створити спеціальні підрозділи (як при Агентстві з управління ризиками в США та при „AGROSEGURO” в Іспанії), які здійснюватимуть контроль за правильністю проведення експертизи з оцінки збитку, забезпечуватимуть досудовий розгляд і врегулювання спірних ситуацій між страхувальниками й страховими компаніями.

Сільськогосподарський виробник практично позбавлений можливості впливати на умови страхування, які йому пропонують

<sup>1</sup> [www.minagro.gov.ua/news](http://www.minagro.gov.ua/news)

страхові компанії, брати участь у розробці нових страхових продуктів. Тому доречним буде створення допоміжних організацій – об'єднань сільськогосподарських виробників, які б брали участь у переговорах щодо розробки нових страхових продуктів; розповсюджували серед сільськогосподарських виробників інформацію про страхування та страхові послуги; надавали консультативну допомогу сільськогосподарським виробникам на всіх етапах страхування.

Таким чином, розуміння основних принципів, на яких побудовано системи державної підтримки страхування в інших країнах (добровільне страхування агроризиків; активна участь держави у діяльності системи

агροстрахування; наявність спеціальних державних установ для вироблення та реалізації державної політики в цій сфері), дає можливість створити власну національну систему страхування агроризиків. При цьому слід пам'ятати, що системи державної підтримки агροстрахування в кожній країні формувалися поступово протягом тривалого періоду і продовжують удосконалюватися. Україна теж має будувати систему державної підтримки агροстрахування, виходячи зі своїх можливостей і потреб. Головне, щоб цей процес був послідовним, відповідав інтересам українського суспільства, спирався на знання та міжнародний досвід і був підкріплений законодавством.

---

*📖 Узагальнено досвід зарубіжних країн у сфері державної підтримки страхування ризиків сільськогосподарського виробництва.*

*📖 Обобщен опыт зарубежных стран в сфере государственной поддержки страхования рисков сельскохозяйственного производства.*

*📖 The knowledge of the foreign countries in the field of government support to the farming industry insurances is generalised.*

\* \* \*